

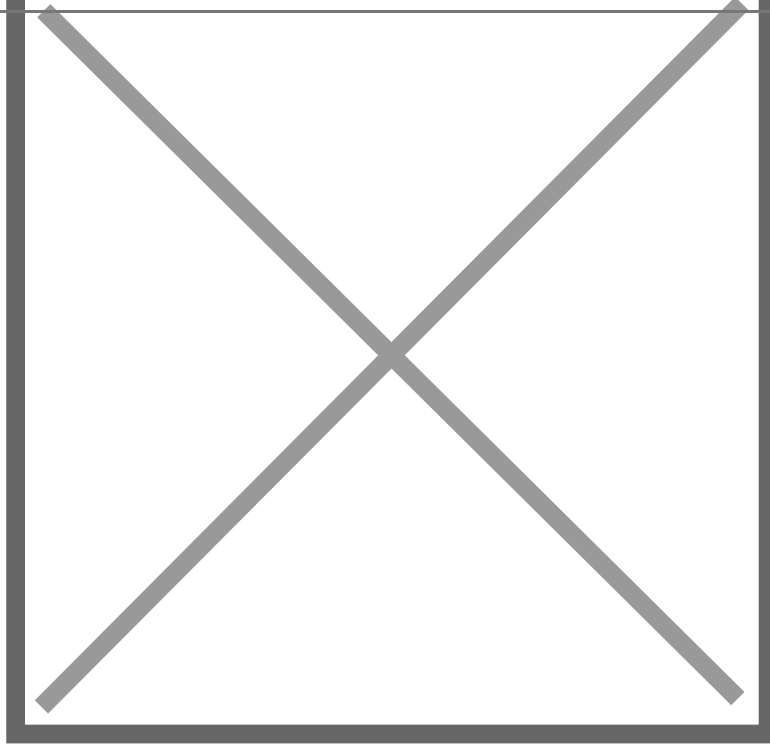
poniedziałek, 13.02.2023

KOŚCIÓŁ I JEGO WNĘTRZE

Wymogi artystyczne

Na temat kościoła i liturgicznego wyposażenia jego wnętrza, Sobór mówi: „Do najszlachetniejszych dzieł ducha ludzkiego słusznie zalicza się sztuki piękne, zwłaszcza sztukę religijną i jej szczyt, mianowicie sztukę kościelną. Z natury dążą one do wyrażenia w jakiś sposób w dziełach ludzkich nieskończonego piękna Bożego. Są one tym bardziej poświęcone Bogu i pomnożeniu Jego chwały, im wyłącznie zmierzają tylko do tego, aby swoimi dziełami dusze ludzkie pobożnie zwracać do Boga. Z tych przyczyn czcigodna Matka Kościół zawsze był przyjacielem sztuk pięknych, stale szukał ich szlachetnych usług i kształcił artystów, aby należące do kultu przedmioty były godne, ozdobne i piękne, jako znaki i symbole rzeczywistości nadziemskiej. Kościół słusznie uważał się zawsze za arbitra w sprawach sztuki, osądząc, które z dzieł artystów zgadzają się z wiarą, pobożnością i tradycyjnymi zasadami oraz nadają się do użytku sakralnego. Ze szczególną troską Kościół dbał o to, aby sprzęty liturgiczne godnie i pięknie uświetniały kult, dlatego dopuszczał także zmiany w materiale, kształcie i ozdobach, jakie z biegiem wieków przynosił postęp techniczny” (KL 122).

Różne style i ich symbolika

lecz stosownie do charakteru i warunków oraz potrzeb różnych obrzędów dopuszczał formy artystyczne każdej epoki, tworząc z biegiem wieków skarbiec sztuki, który z całą troską należy zachować. Także sztuka naszej epoki oraz wszystkich narodów i regionów może się swobodnie rozwijać w Kościele, byleby z należną czcią i szacunkiem służyła świątyniom i obrzędowi świętemu, tak, aby mogła swój głos dołączyć do tego cudownego hymnu chwały, który w poprzednich wiekach najwięksi artyści wyśpiewali na cześć wiary katolickiej” (KL 123). Kościół wymaga, aby style budowli sakralnych odpowiadały celom liturgicznym, zwłaszcza chwale Bożej.

Zagadnieniem stylów kościelnych zajmuje się historia sztuki. Pierwsze budowle kościelne były adaptacjami budynków mieszkalnych. Budowle kościelne otrzymały styl

bazylikowy, wzorowany na budowach możnowładców. Służyły gromadzeniu się wiernych na nabożeństwa liturgiczne. Nie posiadały specjalnej symboliki. Tertulian stwierdza, że chrześcijanie modlą się zwróceniem ku wschodowi (Apol. 16). Tak też budowano kościoły, aby wierni zebrani byli zwróceniem ku wschodowi. We wschodzącym słońcu (Msze odprawiano w godzinach rannych) tradycja widziała symbol Chrystusa zmartwychwstałego, nazywając Go „Wschodzącym słońcem” (hymn na jutrznię).

Kościół w stylu romańskim miał już swoją symbolikę. Był domem Pańskim. W epoce feudalizmu w świątyni, Bóg, jako Pan nad panami, odbierał należne hołdy. W epoce gotyckiej strzelista konstrukcja zmuszała do patrzenia w górę i pomagała wiernym wznosić serce do Boga, a obfite światło padające do świątyni przez wielkie okna symbolizowało Chrystusa jako Światłość świata. Kościół barokowy był bardziej liturgiczny i funkcjonalny przez zbliżenie ołtarza do wiernych, a przez wysoką kopułę i bogatą dekorację sklepienia z postaciami świętych miał coś z mistyki, gdyż porwał myśl ku górze. Późniejsze style nie miały już własnego wyrazu symbolicznego, który zależałby od pojmowania Boga i od typu pobożności.

Obecnie używane materiały pozwalają dowolnie kształtować bryłę kościoła. Niezależnie od bryły, kościół musi być funkcjonalny, a więc ołtarz usytuowany centralnie i tak wyeksponowany, aby dobrze mógł być widziany przez wszystkich wiernych zgromadzonych w kościele. „Przy wznoszeniu świątyni należy troskliwie dbać o to, aby ułatwiały wykonywanie czynności liturgicznych oraz osiągnięcia czynnego uczestnictwa wiernych” (KL 124).

Części kościoła

Pod względem planu kościoły można podzielić na kościoły na planie centralnym i kościoły na planie podłużnym albo na jedno- i wielonawowe. Kościoły wielonawowe mogą występować w układzie halowym bądź bazylikowym. Na kościół, jako obiekt budowlany, składa się: kruchta, korpus nawowy, transept, prezbiterium z apsydą, zakrystia i kaplice. Nad kruchtą lub w przedniej górnej części nawy głównej mieści się zwykle chór muzyczny. Często składowymi częściami kościołów są wieże (dzwonnice) oraz sygnaturki. Główne elementy wyposażenia kościoła to: ołtarz, ambona, stalle, chrzcielnica, konfesjonały.

Kruchta (dawniej nazywana babińcem) – część kościoła, przedsionek usytuowany przed głównym wejściem, niekiedy również przed bocznym – do naw lub zakrystii. Najczęściej wydzielona jest wewnątrz kościoła, choć może być w formie przybudówki wyraźnie wyodrębnionej z bryły budynku. Kruchta oprócz funkcji praktycznych (zabezpieczenie wnętrza przed wiatrem i opadami) pełniła również funkcje religijne (miejsce odprawiania pokuty, chrztów, wystawiania trumny przed mszą pogrzebową) i administracyjno-sądowe (jako miejsce ogłaszania postanowień miejskich i kościelnych oraz sprawowania sądów).

Nawa – część kościoła położona między prezbiterium a kruchtą, przeznaczona dla wiernych. Oprócz świątyni jednonawowych występują dwu-, trzy-, pięcio- oraz siedmionawowe. Nawy są zazwyczaj rozdzielone rzędem podpór – słupów, filarów lub kolumn. Średniowieczne kościoły bazylikowe były trój- lub pięcionawowe, o nawie głównej dwa razy szerszej i dwa razy wyższej od naw bocznych (trójnawowe – katedra w Chartres, katedra w Reims; pięcionawowe – kościół St. Sernin w Tuluzie, katedra w Paryżu). Późnogotyckie kościoły dwunawowe mogły mieć symetryczne nawy równej szerokości (kościół NMP w Wiślicy) i prezbiterium umieszczone na osi filarów międzynawowych lub niesymetryczne nawy różnej szerokości (układ spotykany w budownictwie zakonów żebraczych – dominikanów i franciszkanów).

Transept - nawa poprzeczna, prostopadła do osi kościoła, położona pomiędzy prezbiterium a resztą jego budynku. Transept może być jedno- lub wielonawowy. W romańskich bazylikach dwuchórowych występują dwa transepty – wschodni (przy prezbiterium) i zachodni (związany z westwerkiem). Natomiast w gotyckich katedrach angielskich również mogą być dwa transepty (obydwa od wschodu). W dachu nad skrzyżowaniem transeptu i nawy głównej może występować niewielka wieża (tzw. sygnaturka). W kościołach o układzie bazylikowym spotyka się tzw. pseudotransept, niewyodrębniony w rzucie kościoła, stanowiący jedynie element jego bryły. Pseudotransept powstaje poprzez nadanie odcinkowi naw bocznych wysokości nawy głównej z ewentualnym dodatkowym zaznaczeniem w architekturze zewnętrznej przy pomocy szczytów.

Image not found or type unknown
Prezbiterium, dawniej: chór kapłański – przestrzeń kościoła przeznaczona dla duchowieństwa oraz służby liturgicznej (m.in. ministrantów). Zwykle jest wydzielone od reszty świątyni podwyższeniem, balaskami lub łukiem tęczowym i wyodrębnia się wizualnie z bryły kościoła. Nazwa pochodzi od słowa prezbiter (ksiądz). Przed Soborem Trydenckim było skierowane na wschód i zamknięte apsydą lub prostą ścianą. Jego układ mógł być wzbogacony obejściem, apsydiolami i wieńcem kaplic.

Centralne miejsce w prezbiterium zajmuje ołtarz, na którym jest sprawowana liturgia eucharystyczna. Ponadto kluczowymi miejscami są: umieszczona nieco z boku ambona, miejsce przewodniczenia (krzesło celebransa lub katedra biskupa) oraz tabernakulum, które może też

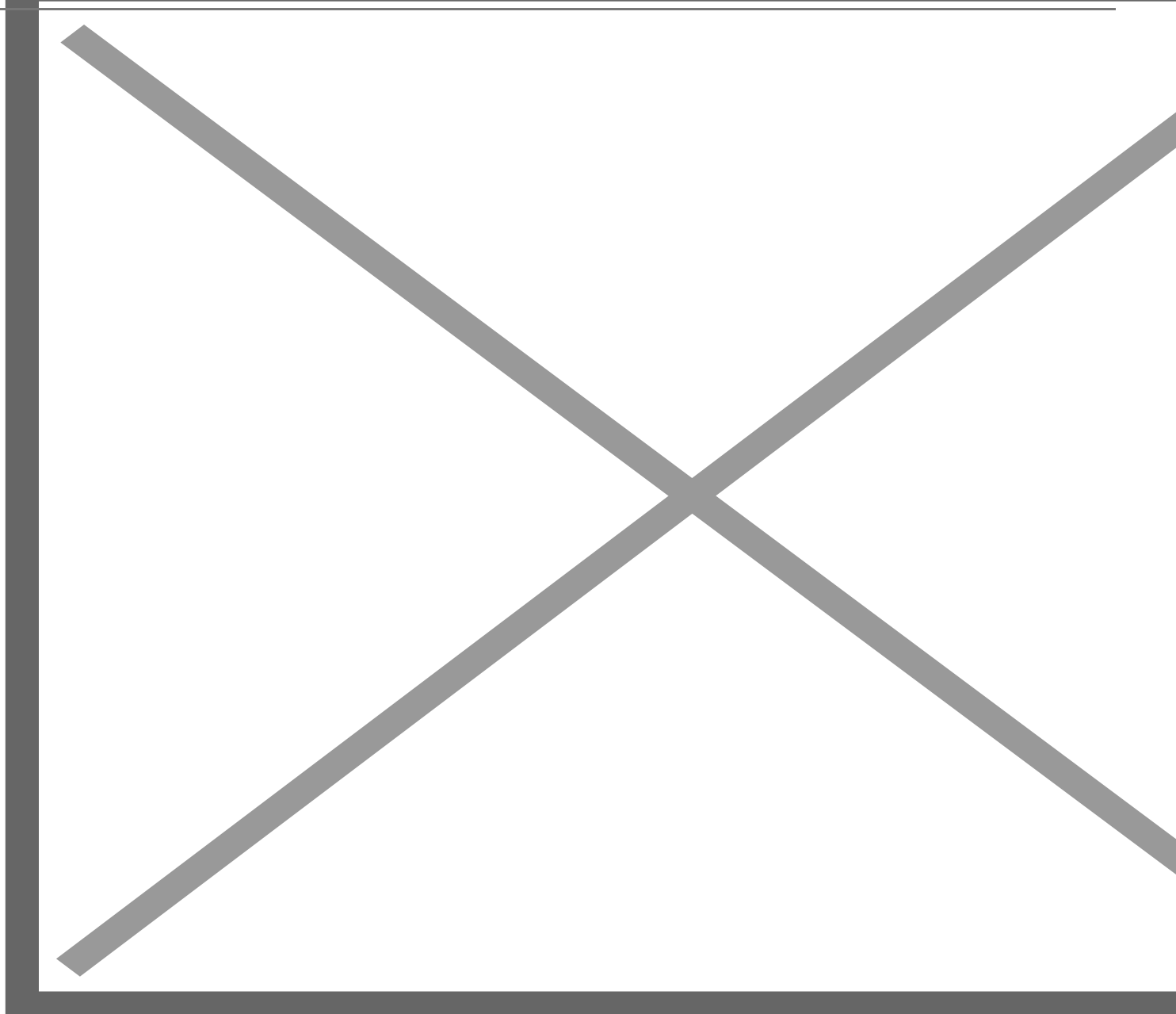
lub ławki dla duchowieństwa i służby liturgicznej oraz kredencja (miejsce, gdzie przygotowuje się naczynia liturgiczne i dary ofiarne do celebracji).

–

Apsyda (lub absyda) – pomieszczenie na rzucie półkola, półelipsy lub wieloboku, dostawione do bryły budynku, często świątyni i otwarte do jej wnętrza. Zazwyczaj zamyka prezbiterium, czasem nawy boczne i ramiona transeptu lub westwerk. Apsyda jest zwykle mniejsza lub równa bryle części budynku, która jest przez nią zamknięta. Występowała już w architekturze rzymskiej, stąd przejęta przez chrześcijaństwo. Apsydy półkolisty występowały od wczesnego chrześcijaństwa do romanizmu. Gotyk stosował przeważnie wieloboczne zamknięcia naw, które czasem są też określane mianem apsyd. Mała absyda, dostawiona do większej, zwana jest apsydiolą.

Zakrystia (st. wł. sacristia od sacrista – sługa kościelny, zakrystian, z łac. sacer – świętość) – boczne pomieszczenie sakralne występujące w świątyniach chrześcijańskich, umieszczane najczęściej z północnej lub południowej strony prezbiterium i połączone z nim wejściem.

Kaplice – na ich temat już mówiliśmy w innym artykule. Ale warto wspomnieć o ich występowaniu. Im starszy kościół, tym tych kaplic jest więcej.

Najstarsze obiekty sakralne w Polsce

Najstarsze zachowane (przynajmniej w części) obiekty sakralne w Polsce datuje się na okolice XI i XII w. Tu przedstawimy kilka z nich.

Kościół św. Andrzeja w Krakowie powstał w II połowie XI wieku. Wówczas nie należał jeszcze do Krakowa, lecz do osady o nazwie Okół; obecnie jest to część krakowskiego Starego Miasta. Początkowo patronat nad nim sprawowali benedyktyni z opactwa w Sieciechowie, a następnie z Tyńca. Jest to budynek w stylu romańskim, dwuwieżowa bazylika typu saskiego. Mimo kilku pożarów do dziś zachowało się sporo z jego pierwotnego wyglądu. Do kościoła przylega klasztor. Zarówno w kościele, jak i w klasztorze znajdują się cenne zabytki, m.in. iluminowane księgi, XIII-wieczny graduał (księga liturgiczna zawierająca śpiewy mszalne), organy, mozaikowy obraz Matki Bożej z przełomu XII i XIII wieku oraz XIV-wieczne figurki jasełkowe.

Archikolegiata w Tumie powstała w XII wieku. W jej pobliżu znajdują się pozostałości jeszcze starszego obiektu – wczesnośredniowiecznego grodu o nazwie Łęczycza (niedaleko dzisiejszej Łęczycy). Badania wskazują, że w miejscu obecnej kolegiaty znajdowało się pierwsze w Polsce opactwo benedyktynów; istnieje prawdopodobieństwo, że zostało ono ufundowane w 997 r. przez Bolesława Chrobrego, choć według innych badań mogło to nastąpić w XI w. Pomimo zniszczeń kolegiata zachowała się w bardzo dobrym stanie. Obiekt został zbudowany w stylu romańskim, lecz znajdują się w nim elementy gotyckie i renesansowe.

Na Wawelu zachowały się pozostałości budowli przedromańskich, powstałych prawdopodobnie na przełomie X i XI wieku. Jedną z nich jest Rotunda Najświętszej Marii Panny (św. Feliksa i Adaukta). Jest to prawdopodobnie najstarszy kościół na Wawelu. Obiekt jest czteroapsydowy, zbudowany z płyt wapienia. Budowla prawdopodobnie była kaplicą pałacową, do XIII w. otoczoną zabudowaniami, zapewne właśnie pałacowymi. Na początku XX w. została odkryta podczas odnawiania Wawelu w murach późniejszych oficyn i częściowo zrekonstruowana. Innym obiektem przedromańskim są pozostałości kościoła św. Gereona. Powstał on w XI w. za czasów Kazimierza Odnowiciela i prawdopodobnie był kaplicą książęcą. Z kolei pod zabudowaniami dzisiejszego budynku nr 5 odkryto rotundę z dwiema apsydami, powstałą być może na początku XI w. Jest ona nazywana umownie „Kościółem B”, gdyż nieznanne jest jej wezwanie ani funkcja. Inny kościół, o którym niewiele wiadomo, odkryto w okolicach bastionu Władysława IV – są to również resztki przedromańskiej rotundy datowanej na okolice XI wieku.

Rotunda św. Mikołaja w Cieszynie powstała w XII w. i pełniła funkcję kaplicy zamkowej oraz kościoła grodowego. Jest zbudowana z ciosów wapiennych na planie koła z apsydą. Ciekawostką jest fakt, że można ją oglądać na banknocie o nominale 20 zł.

Rotunda św. Gotarda w Strzelinie powstała prawdopodobnie w XII w. Została zbudowana z granitu. W kolejnych latach obiekt był rozbudowywany w stylu gotyckim, a sama rotunda służyła jako dzwonnica.